RAZPRAVE

SPOROČILNOST POŠTNIH ZNAMK V OBDOBJU DRUŽBENOPOLITIČNE TRANZICIJE NA OBMOČJU NEKDANJE JUGOSLAVIJE – 2. DEL

AVTOR
dr. Anton Gosar
Univerza na Primorskem, Fakulteta za humanistične študije, Titov trg 5, SI – 6000 Koper
anton.gosar@guest.arnes.si

DOI: https://doi.org/10.3986/GV94204
UDK: 911.3:32:656.835.11(497.1)
COBISS: 1.01

IZVLEČEK
Sporočilnost poštnih znamk v obdobju družbenopolitične tranzicije na območju nekdanje Jugoslavije – 2. del
Članek analizira in obravnava motive, valuto in pisavo na priložnostnih poštnih znamkah Zvezne republike Jugoslavije, Severne Makedonije, Bosne in Hercegovine, Kosova, Državne skupnosti Srbije in Črne Gore, Srbije ter Črne gore. V petletnem raziskovalnem obdobju pred in po prelomu politične/družbene in teritorialne strukture so njihove poštne uprave natisnile in izdale 1035 priložnostnih poštnih znamk. Temeljna hipoteza tega dela raziskave izhaja iz predpostavke, da se – vzporedno z družbenopolitičnimi spremembami – sporočilnost poštnih znamk spreminja. Raziskava je hipotezo deloma potrdila, saj več kot petina priložnostnih znamk (237 znamk ali 23 %) posreduje politične ali domoljubne vsebine, ki po številu sledijo sporočilom, tesno povezanim z nacionalno kulturo in znanostjo (31 %). Čeprav se novonastale države z izrazji na znamkah (motiv, pisava, valuta) zamejujejo v lasten kulturni krog, pa je iz nekaterih izdaj poštnih znamk mogoče razbrati željo po (ponovni) vključitvi v večnacionalno skupnost – Evropsko unijo. Na temelju preverjanj izrazja na poštnih znamkah v obdobju nastajanja in/ali dezintegracije držav v jugovzhodni Evropi ugotavljamo, da sporočilnost na poštnih znamkah dodatno utrjuje etnični nacionalizem.

KLJUČNE BESEDE
politična geografija, poštne znamke, (Severna) Makedonija, Bosna in Hercegovina, Zvezna republika Jugoslavija, Kosovo, Srbija in Črna gora, Srbija, Črna gora

ABSTRACT

Expressions of postage stamps in times of political and social transition on the territory of former Yugoslavia – part 2

The article analyses and discusses the visuals, currency and writing on the postage stamps of the Federal Republic of Yugoslavia, North Macedonia, Bosnia and Herzegovina, Kosovo, the State Union of Serbia and Montenegro, Serbia and Montenegro. During the five-year research period, before and after the break in the political/social and territorial structure, we've found out that postal administrations in all these countries issued 1,035 postage stamps related to an occasion. In the journal Geografski vestnik, a similar analysis was conducted on stamps printed in socialist Yugoslavia (SFRJ) and sovereign nation-states of Slovenia and Croatia, now part of the European Union. The basic hypothesis of the research stems from the assumption that – parallel to socio-political changes – the messages on postage stamps are changing. The research confirmed the hypothesis, as more than 1/5 of stamps convey political content (237 postage stamps – 23%); these are complemented by messages closely related to the national culture, art and science (31%). On own postage stamps nation-states of South-Eastern Europe limit themselves with visuals, alphabets and currency to their cultural circle; but on rare occasions the desire to (again) (re)integrate into a multinational community, like the European Union, is smouldering. Based on the verification of the expression on postage stamps during the period of formation and/or disintegration of states in South-Eastern Europe, we conclude that the messages on postage stamps strengthen ethnic nationalism.

KEY WORDS

political geography, postage stamps, (North) Macedonia, Bosnia and Herzegovina, Federal Republic of Yugoslavia, Kosovo, Serbia and Montenegro, Serbia, Montenegro

Uredništvo je prispevek prejelo 30. novembra 2022.

1 Uvod

Izrazja na poštnih znamkah sestavljajo: osrednja vizualna podoba (umetniško delo, fotografija in/ali drugo), oblika, navedena valuta oziroma vrednost, letnica izdaje ter besedilo, ki opredeljuje izdajatelja (državo), ter razlaga motiva in njenega avtorja. Izdajatelj poštnih znamk je praviloma poštna uprava (ponekod z odtisnjenim logotipom), katere večinski ali 100-odstotni lastnik je država. Poštno znamko lahko razumemo kot »državno vrednotnico«, ki služi kot plačilo storitve za dostavo pisem in drugih poštnih pošiljk. Odločitev o tem, kateri motiv oziroma kakšno izrazje naj izkazuje poštna znamka, je v domeni poštnih uprav, posredno pa lastnika, torej države. Ta sledi predpostavki, da naj poštna znamka državljanom z motivi in vsebino izpostavlja osebnosti, obletnice in dogodke, ki so pomembni za ožjo ali širšo skupnost. Prek poštnih znamk je lahko posredovana politična ali druga tematika, ki je lahko domena kulture, znanosti in umetnosti ali gospodarstva in športa (Raento 2006).

Geografi sporočilnostim političnega izrazja na poštnih znamkah nismo posvečali večje pozornosti. Razveseljivo je, da se je te tematike na podlagi motivov, ki so na poštnih znamkah obeležili potrese doma in po svetu, v Idrijskih razgledih lotil Peter Suhadolc (2011). Pozneje je skupina geografov izpostavila pomen vizualne analize fotografskih posnetkov slovenskih pokrajin (Urbanc, Gašperič in Kozina 2015) in s tem bralcem približala interpretacijo (njim namenjenih) vizualnih motivov. Podobno sta se vizualizacije predstavitev držav z območja nekdanje Jugoslavije na spletu lotila ameriška geografa Jackson in Purcell (1997), slednji pa še posebej Slovenije (Purcell 1999). Tako kot pri analizi objavljenih slik pokrajin ali bogastva izrazij na medmrežju lahko tudi prek motivov na poštnih znamkah spoznavamo, v katero smer se država oziroma družba razvija, kaj se ji zdi pomembno, in kaj pričakuje, da se v prostoru in času (v njej) spoštuje. Na podoben način lahko iz motivov na poštnih znamkah ugotavljamo spremembe v politični, ideološki in/ali kulturni usmeritvi posameznih držav pod različnimi režimi – denimo v Nemčiji (Smolarski, Smolarski in Rohr 2019), na Finskem (Raento 2006), v Estoniji (Jauhiainen in Pae 2022), v Sovjetski zvezi oziroma Rusiji (Brunn 2011), v postkolonialnem svetu (Mahmoued in Demiessie 2022) in nenazadnje tudi na območju nekdanje Jugoslavije.

Razpad političnega in družbenega sistema v socialistični Jugoslaviji (SFRJ) je bil posledica naraščajočega nacionalizma, ki so ga »hranile« centralistične težnje, gospodarska neenakost in zavedanje nacionalne kohezivnosti (Gosar 2012). Leta 1991 so se za samostojno pot in suverenost odločile poprej semiavtonomne »socialistične republike« Slovenija, Hrvaška in Makedonija, ki jim je z nekajmesečnim zamikom sledila Bosna in Hercegovina. V drugem obdobju, med letoma 1999 in 2006, se je »balkanizacija« na območju preostalega dela nekdanje Socialistične federativne republike Jugoslavije, sedaj poimenovanega Zvezna republika Jugoslavija (ZRJ), nadaljevala (Pringle 2022). Z bombardiranjem srbskih strateških ciljev je severnoatlantsko zavezništvo (NATO) leta 1999 zaustavilo (državno) represijo nad etničnimi Albanci oziroma policijsko-vojaške aktivnosti ZRJ v njeni »Avtonomni pokrajini Kosovo in Metohija«. To ozemlje je prešlo v kratkotrajno upravljanje Organizacije združenih narodov (OZN); Kosovo je državno suverenost na ozemlju poprejšnje avtonomne pokrajine razglasilo leta 2008. Preostali entiteti ZRJ, Srbija z avtonomno pokrajino Vojvodino in Črna gora, sta leta 2003 oblikovali Državno skupnost Srbije in Črne gore ter se nazadnje leta 2006 razšli. Nastali sta samostojni državi Republika Srbija in Republika Črna gora (Gosar 2022; preglednica 1).

V analizi smo preverjali sporočilnosti priložnostnih poštnih znamk preko slikovnega motiva (podobe), valute, pisave in namena izdaje znamke v naslednicah nekdanje SFRJ – z izjemo Slovenije in Hrvaške, ki smo ju obravnavali v predhodni izdaji *Geografskega vestnika* (Gosar 2022). Analiza temelji na petletnem obdobju dezintegracije stare in »rojstva« nove, suverene države v:

- (Severni) Makedoniji: med letoma 1991 in 1995;
- Bosni in Hercegovini: med letoma 1992 in 1996;
- Zvezni republiki Jugoslaviji (ZRJ): med letoma 1992 in 1996;
- Kosovu – Začasna misija Združenih narodov: med letoma 1999 in 2003;
- Državni skupnosti Srbije in Črne gore (DSSCG): med letoma 2003 in 2006;

- Srbiji: med letoma 2006 in 2010 ter
- Črni gori: med letoma 2006 in 2010.

Temelje za zajemanje podatkov je ponudil filatelistični katalog Michel za južno Evropo (Südeuropa … 2019) oziroma poglavja, ki obravnavajo: Bosno in Hercegovino (str. 191–335), Jugoslavijo (vključno s SFRJ, ZRJ in DSSCG; str. 623–823), Kosovo (str. 824–850), (Severno) Makedonijo (str. 954–1023), Črno goro (str. 1121–1151) in Srbijo (str. 1279–1332). Tekstovni del članka dopolnjujejo slike znamk iz avtorjeve lastne zbirke. Poštna uprava v SFRJ, po kateri se je zgledovala tudi večina naslednic, je praviloma izdajala tri vrste poštnih znamk:
a) redne poštne znamke,
b) priložnostne poštne znamke,
c) doplačilne poštne znamke.

Redne poštne znamke so enostavnejše izvedbe (cenejši papir, manj barv ali ena sama) in manjše velikosti, v prodaji in uporabi so daljše časovno obdobje. Tiskajo se v velikih nakladah in večkrat (ponatisi), odvisno od potreb poštnega prometa. Izdane so v prodajnih polah, ki vsebujejo večje število enakih poštnih znamk (50 in več kosov). *Priložnostne poštne znamke* so namenjene zaznamovanju pomembnih obletnic, svetovnih in domačih dogodkov ter prikazovanju motivov, na primer iz sveta narave, športa, osebnosti. Praviloma so bolj zahtevne izvedbe (boljši papir, štiri ali večbarvni tisk) in so večje velikosti. Tiskajo se samo enkrat v manjših nakladah. Izdane so lahko v prodajnih polah (45 znamk v poli ali manj), malih polah (10 znamk ali manj), blokih ali posebnih zvežčkih, ki vsebujejo manjše število znamk (do 12) v priročnem formatu. *Doplačilne poštne znamke* so namenjene humanitarni podpori, denimo Rdečemu križu, gasilskim društvom, in jih je v določenem obdobju in le za kratek čas (teden, mesec) potrebno dodajati k rednim ali priložnostnim znamkam namenjenim dostavi pošiljke (Poštna … 2022).

V članku se osredotočamo na sporočilnost priložnostnih znamk, številčno pa smo v besedilu in preglednicah zajeli tudi izdaje drugih dveh zvrsti (redne in doplačilne znamke). Priložnostne znamke, ki izkazujejo politična ali domoljubna sporočila, smo, glede na njih celostni, vizualni izraz/podobo, namen in zapis na njih (pisava, jezik), razporedili v pet kategorij:
a) politična in domoljubna sporočila,
b) zgodovinski dogodki in osebnosti,
c) kulturni, umetniški, znanstveni in mednarodni dosežkih ter duhovna/verska izrazja,
č) naravoslovni in humanitarni nacionalno pomembni dogodki in aktivnosti,
d) izjemni nacionalni športni dosežki in prireditve.

Težišče analize priložnostnih znamk je usmerjeno v politična in domoljubna sporočila, ki oblikujejo identiteto naroda. Gre za znamke izdane z namenom, da zaznamujejo državne in narodne simbole, družbeno ureditev in dosežke nacije in/ali prikazujejo osebe in dogodke, ki so ali so bili pomembni za obstoj naroda, izpričujejo mednarodno prepoznavnost ter poudarijo duhovnost in/ali prevladujočo ideologijo. V preglednicah smo v stolpcih oziroma vrsticah naslovljenih s »politična in domoljubna sporočila«, poleg izrazitih političnih »nagovarjanj« poštne uprave oziroma države (kategorija a), vanjo pritegnili še določeno, manjše število znamk iz kategorij b–e, ki so izrazito nagovarjale narodovo identiteto in domoljubje, če:
- prikazujejo dogodke in osebe, ki so zaznamovale nacionalno zgodovino in/ali so domoljubno in buditeljsko delovale oziroma so izkazovali/e nacionalno pokončnost;
- izpostavljajo izjemne kulturne, umetniške in znanstvene dosežke ter narodova verska izrazja;
- zabeležijo mednarodno prireditev doma in/ali izpostavljajo dosežke športnikov;
- predstavijo naravo/okolje v smislu promocije kulturne zgodovine in identitete naroda.

Primer: poštno znamko, ki jo izda poštna uprava, ko na evropskem/svetovnem prvenstvu osvoji prvo mesto košarkarska/nogometna reprezentanca, ne vrednotimo kot izjemen športni dosežek, temveč kot potrditev dobrega dela, dobre športne politike v ustrezni državi. Za primer bi lahko vzeli poštno znamko, ki je ovekovečila osvojitev prvega mesta slovenske reprezentance na Evropskem prvenstvu v košarki leta 2017 (KZS 2017).

Pričujoča analiza poštnih znamk se zgleduje po metodologiji, ki sta jo razvila Paulina Raento in ameriški geograf Stan Brunn v članku Vizualizacija Finske: poštne znamke kot politični glasniki (Raento in Brunn 2005) ter v nekaterih drugih prispevkih (Brunn 2000; Raento 2006). Omenjeno metodološko izhodišče dopolnjuje članek Znamke kot glasniki politične tranzicije (Brunn 2011), ki obravnava izrazit razkorak v motivih znamk Ruske federacije in njene predhodnice Zveze sovjetskih socialističnih republik (ZSSR). Primerjava izrazja na poštnih znamkah v novih suverenih entitetah na ozemlju nekdanje SFRJ z motivi na znamkah Rusije po razpadu Sovjetske zveze (ZSSR), bi bila v določeni meri zavajajoča. Prehod iz komunistične družbene ureditve in slabo delujoče socialistične, centralno-planske ekonomije v demokracijo in kapitalistično oziroma tržno gospodarstvo je namreč na ozemlju Jugoslavije potekal manj z geopolitičnim in ekonomskim predznakom, ter precej bolj na izrazito nacionalistični

*Preglednica 1: Značilnosti poštnih znamk (Severne) Makedonije, Bosne in Hercegovine, Zvezne republike Jugoslavije, Kosova, Državne skupnosti Srbije in Črne gore, Srbije ter Črne gore v obdobju 1991– 2010 (*vključuje priložnostne in redne ter obvezne doplačilne poštne znamke; **le Republika Srbska).*

	država (v letih analize)				poštne znamke (v letih analize)			
ime	leto	površina (km^2)	število prebivalcev (v 1000)	pisava	valuta	število izdanih znamk*	število priložnostnih znamk	delež priložnostnih znamk (%)
Republika (Severna) Makedonija (FYROM)	1991–	25.333	1993	cirilica	denar (1992)	143	53	37
Republika Bosna in Hercegovina	1992–	51.209	4369	latinica / cirilica**	BiH dinar / konvertibilna marka (1996)	187	121	65
Zvezna republika Jugoslavija	1992–2002	102.350	10.657	cirilica / latinica	jugoslovanski dinar	269	247	92
Kosovo (Misija začasne uprave Združenih narodov na Kosovu)	1999–2008	10.887	1819	latinica	nemška marka / evro (2002)	42	27	64
Državna skupnost Srbije in Črne gore	2003–2006	91.463	8838	cirilica / latinica	novi dinar / evro (v Črni gori)	336	214	64
Republika Srbija	2006–	77.474	6844	cirilica / latinica	srbski dinar	278	228	82
Republika Črna gora	2006–	13.812	620	latinica / cirilica	evro (2002)	159	145	91
skupaj/*povprečje*	–	–	–	–	–	1414*	1035	71

podlagi, kar se je odrazilo v medetničnih spopadih in posledičnih mednarodnih intervencijah na sedanjih ozemljih Hrvaške, Bosne in Hercegovine ter Zvezne republike Jugoslavije (ZRJ). Omenjena dejstva so se odrazila tudi v izrazju poštnih znamk, v številčnosti poštnih uprav in tiskarn poštnih znamk ter v različnih pisavah in valutah na njih (preglednica 1).

Razmerje med izdanimi rednimi, doplačilnimi in priložnostnimi znamkami je, z izjemo Makedonije, v korist slednjih (povprečje 71%). Največ priložnostnih znamk je bilo v obdobju raziskave izdanih v entitetah, katerih sestavni del je bila Srbija. Cirilico in latinico so kot pisavo na poštnih znamkah izmenično uporabljali v treh državah; izključno latinico najdemo le na znamkah Kosova in Črne gore; cirilico so na poštnih znamkah do leta 2013 uporabljali le v Makedoniji in do leta 2007 v paradržavi Srbska krajina na Hrvaškem, Republika Srbska v Bosni in Hercegovini (BiH) zapisuje besedila na znamkah izključno v cirilici, v Federaciji BiH (poštni upravi v Sarajevu in Mostarju) pa izdajajo znamke z napisi v latinici. Valuto, ki je nasledila (jugoslovanski) novi dinar, je po imenu najprej in za kratek čas ohranilo pet držav, ki so mu sčasoma pridale pridevnik lastne države (na primer hrvaški dinar). Z določenim časovnim zamikom so nove entitete oblikovale nacionalne denarne valute tolar, kuno, konvertibilno marko ali denar, ali pa so se, mimo ustaljenih mednarodnih pravil, preusmerile v nemško marko in/ali evro (preglednica 1).

2 Sporočilnost priložnostnih poštnih znamk.

2.1 Znamke (Severne) Makedonije, 1991–1995

Po razglasitvi slovenske in hrvaške samostojnosti, je 8. septembra 1991 samostojnost razglasila tudi poprejšnja Socialistična republika Makedonija (Gosar 2022). Od predhodnih dveh se je pot v samostojnost razlikovala po tem, da tej odcepitvi/osamosvojitvi zvezna vlada v Beogradu ni nasprotovala. Zaradi sklicevanja na grško kulturno dediščino je Grčija več desetletij ovirala uradno poimenovanje Makedonije, kar je vplivalo tudi na izrazja na makedonskih poštnih znamkah. Poštna uprava Makedonije je namreč leta 1993 izdala priložnostno znamko s praporjem grškega junaka Aleksandra Velikega (Makedonskega), z najavo: »zastava Makedonije«. Z imenom Former Yugoslav Republic of

Preglednica 2: Znamke Republike (Severne) Makedonije, izdane v obdobju 1991–1995 (Südeuropa … 2019, 954–958).

sporočila in izrazja na priložnostnih znamkah	vse	priložnostne		redne	doplačilne
	število	število	delež (%)	število	število
politična in domoljubna sporočila		23	43		
dosežki v kulturi, umetnosti, znanosti in duhovna izrazja		18	34		
zgodovinski dogodki in osebnosti		4	8		
promocija in zaščita okolja (rastline, živalstvo, relief) ter humanitarna dejavnost		7	13		
športni dosežki in prireditve		1	2		
SKUPAJ	143	53 (37 %)	100	8 (6 %)	82 (57 %)

Macedonia (FYROM – Nekdanja jugoslovanska republika Makedonija) so jo šele dve leti kasneje sprejeli kot polnopravno članico OZN. To poimenovanje se na znamkah nikoli ni zapisalo, ostalo je pri ciriličnem zapisu PTT Makedonija oziroma Pošti Makedonski in od leta 1998 Republika Makedonija. Cirilico je leta 2013 zamenjala latinica. Od leta 2019 je na makedonskih znamkah ime države v cirilici in latinici zapisano v makedonščini, albanščini in angleščini kot Republika Severna Makedonija / Republika e Macedonise se Veruit / Republic of Northern Macedonia. Pri tem sta bila odločilna dejavnika: (1) mednarodna prepoznavnost in (2) ugoditev prošnji albanske in turške manjšine, ki predstavljata 36 % prebivalstva države (Zupančič 2015).

V obdobju 1991–1995 je Makedonija izdala 143 znamk, med katerimi je bilo le 37 % priložnostnih. Obvezne, doplačilne znamke so s 57 % prekosile tako priložnostne kot redne znamke. Na ozemlju nekdanje Jugoslavije je bila Makedonija po številu obveznih doplačilnih znamk v samem vrhu, saj jih je na letni ravni natisnila v povprečju kar 16 (preglednica 2). Jugoslovanski novi dinar se je v Makedoniji uporabljal do aprila 1992, nakar je država uvedla denarno valuto – makedonski denar (preglednica 1).

Motiv na prvi priložnostni znamki, izdani 8. septembra 1992, na prvo obletnico razglasitve makedonske neodvisnosti, prikazuje ikono/relief svetnika iz samostana Svetega Jovana Bigorskega v Debru. V večini drugih držav, ki so nastajale na ozemlju nekdanje Jugoslavije, sta bila grb in zastava na znamkah prikazana kot uvodna izraza državnosti. Pozneje je tudi na makedonskih znamkah politična in domoljubna tematika presegla motive drugih kategorij. V obravnavanem obdobju je izšlo 23 priložnostnih znamk (43 %) z motivi, povezanimi s sedanjimi in preteklimi političnimi oziroma zgodovinskimi dogodki in osebnostmi (preglednica 2). Nekateri motivi na njih so zmotili sosednjo Bolgarijo. Buditelje makedonske narodnosti (Kosta Racin, Gregor Prličev, Nikola Vapcarov in Goce Delčev), katerih portreti so izšli v seriji makedonskih priložnostnih znamk leta 1994, si »lastijo« tudi Bolgari, ki Makedonijo ovirajo pri vstopu v Evropsko unijo (EU). Makedonija je ena redkih naslednic socialistične Jugoslavije, ki je v obravnavanem obdobju na poštnih znamkah zaznamovala dela poprejšnje oblasti – obletnice ustanovitve makedonskih tiskanih medijev, osrednje knjižnice in makedonskega radia ter protibolgarskega osvobodilnega gibanja (ASNOM) med drugo svetovno vojno. Po številu izdaj motivov s političnimi in domoljubnimi motivi sledijo izrazja, ki zaznamujejo nacionalno kulturo in umetnost (34 %) ter obravnavajo zaščito naravne dediščine (13 %). Naš interes so pritegnile naslednje priložnostne znamke:

a) državna zastava, ki je kopija prapora Aleksandra Velikega (Makedonskega) (356–323 pr. n. št.), rojenega v Peli nedaleč od Bitole (slika 1a);
b) znamke, ki izpostavljajo makedonsko slovansko dediščino, na primer »Ilindensko vstajo« proti Turkom leta 1903, ter motive narodnih buditeljev, vstajnikov, politikov in kulturnikov, ki smo jih omenili poprej;
c) znamke z motivi, ki poudarjajo avtentičnost jezika, narodovo identiteto in politična dejanja: ustanovitev Makedonskega narodnoosvobodilnega sveta (ASNOM), 50. obletnico izdajanja časopisa »Nova Makedonija«, oglašanja »Radija Makedonia«, reformiranja makedonskega jezika in odprtja Narodne in univerzitetne knjižnice sv. Klimenta Ohridskega (slika 1: b1– b2, c);
č) znamke z motivi, ki sovpadajo s političnim delovanjem vlade, na primer sprejemom Makedonije v OZN in v Organizacijo za varnost in sodelovanje v Evropi (OVSE) leta 1995.
d) motivi na poštnih znamkah, ki prikazujejo versko pluralnost, saj je Makedonija na poštni znamki leta 1995 kot prva država na ozemlju nekdanje Jugoslavije prikazala bogato notranjost džamije v Tetovu (slika 1d), obenem pa so božični in velikonočni motivi stalnica na makedonskih poštnih znamkah.

a)

REPUBLIC of MACEDONIA
ПТТ МАКЕДОНИЈА 2
1992
М. Дамески

b1)

PTT MAKEDONIJA
10
ПОСЕН ТРИОД. XIII В.
НУБ "СВ. КЛ. ОХРИДСКИ"
1944-1994

b2)

ПТТ МАКЕДОНИЈА 2
1944-1994
НУ БИБЛИОТЕКА
"СВ. КЛИМЕНТ
ОХРИДСКИ"
БЕНЧЕВСКО ЧЕТВОРОЕВАНГЕЛИЕ XV В.
1994

c)

15
ШАРЕНА ДАМИЈА
ТЕТОВО
ПТТ МАКЕДОНИЈА
11 ОКТОМВРИ
1995
М. ДАМЕСКИ

d)

1944 МАКЕДОНСКО РАДИО 1994
ПТТ
2
ден.
МАКЕДОНИЈА
1994 К. ФИДАНОВСКИ

Slika 1 (str. 88): Priložnostne znamke (Severne) Makedonije, izdane v obdobju 1991–1995; izbor:
a) zastava Republike Makedonije (1992): »Verginsko sonce« je simbol, ki so ga odkrili v prvi prestolnici antične Grčije, v Verginu, na ozemlju sedanje Grčije. Zastava je postala predmet spora med Makedonijo in Grčijo. S Prespanskim sporazumom leta 1995 se je Makedonija obvezala odstraniti verginsko sonce iz vseh javnih prostorov, tudi z zastav. Sedanja zastava prikazuje stilizirano rumeno sonce z osmimi žarki na rdečem polju, kar pa »sorodstva« s prejšnjo ne more prikriti;
b) (1–2) 50. obletnica Narodne in univerzitetne knjižnice sv. Klimenta Ohridskega v Skopju s prikazom svetnikove molitve (1994);
c) praznovanje 50. obletnice Makedonskega radia (1994): prisotnost makedonskega jezika v medijih je omogočila socialistična Jugoslavija;
d) arabeske in ikonabule v islamski mošeji/džamiji v Tetovu (1995).

2.2 Znamke v Bosni in Hercegovini, 1992–1996

Neodvisnost Bosne in Hercegovine (BiH – Republika Bosna i Hercegovina) je bila razglašena 3. marca 1992 (Gosar 2022). Po popisu iz leta 1991 je na njenem ozemlju živelo 43 % muslimanov (ne v verskem, temveč v etničnem smislu!), 31 % Srbov, 17 % Hrvatov in, po prepričanju, 6 % Jugoslovanov (FZS 1998). Srbsko prebivalstvo je nasprotovalo neodvisnosti in razglasilo suverenost na 25.053 km^2 velikem območju paradržave »Republike Srpske« (RS). Ob vojaški podpori Jugoslovanske ljudske armade (JLA) in diplomatski pomoči Zvezne republike Jugoslavije (ZRJ), je RS navkljub mednarodnim diplomatskim in vojaškim poskusom ostalih dveh konstitutivnih narodov in mirovnih sil OZN, uspelo ohraniti izključno suverenost na svojem ozemlju do leta 1996. 21. novembra 1995 so se vojskujoče strani sestale v Daytonu, v ameriški zvezni državi Ohiu, in se sporazumele o prihodnji državni ureditvi. Mirovni sporazum je bil podpisan 14. decembra 1995 v Parizu. Republiki Srbski je bila dodeljena široka avtonomija. Muslimani, ki so se večinsko prepoznali v izrazu Bošnjaki, in Hrvati iz Hercegovine so oblikovali federacijo dveh narodnostnih entitet (Gosar 2012). Vojaškopolitični položaj je narekoval tisk znamk v treh središčih narodov Bosne in Hercegovine: Sarajevu, Banja Luki in Mostarju. Lastne znamke sta za kratek, omejen čas izdajali tudi okrožji Vzhodni Mostar in Doboj (preglednica 5).

Skupaj je bilo v obdobju 1992 do 1996 v treh poštnih upravah: Sarajevu, Banja Luki in Mostarju izdanih 187 poštnih znamk: 65 % priložnostnih in 35 % rednih; doplačilne znamke ni uvedla nobena BiH entiteta (preglednica 2). Največ poštnih znamk so natisnili v Sarajevu (47 %), nekaj manj pa v Herceg-Bosni (32 %) in Republiki Srbski 21 %. Sarajevske poštne znamke smo prvotno prepoznali po napisu v latinici Republika Bosna i Hercegovina, po daytonskem mirovnem sporazumu pa po nazivu Bosna i Hercegovina. Znamke, ki so izšle v Mostarju, so imele sprva oznako Republika Bosna i Hercegovina: Hrvatska zajednica Herceg-Bosna, še sredi vojne pa se je poimenovanje spremenilo v Bosna i Hercegovina: Hrvatska republika Herceg-Bosna. Poštni upravi v Sarajevu in Mostarju uporabljata latinico, banjaluška poštna uprava pa zapisuje ime entitete izključno v cirilici – najprej kot Република Српска (Republika Srbska), pozneje, po daytonskem sporazumu pa Босна и Херцеговина: Република Српска (Bosna in Hercegovina: Republika Srbska). Bosna in Hercegovina (Sarajevo) je začela izdajati znamke jeseni 1993, medtem ko sta jih paradržavi izdajali že poprej: Republika Srbska (Banja Luka) jeseni 1992, hrvaška entiteta (Mostar) pa na pomlad naslednjega leta.

Znamke, povezane s športnimi dogodki – olimpijskimi igrami 1984 – je izdala le sarajevska poštna uprava. Na znamkah Republike Srbske so se pogosto pojavljali motivi z versko, pravoslavno tematiko. Ta vsebina zaznamuje tudi znamke, ki so bile izdane v počastitev Dneva Republike Srbske, 9. januarja. Leta 1994 je poštna uprava RS ob prvem praznovanju tega praznika izdala znamko z ikono svetega Štefana, zaščitnika srbskega naroda (verski praznik po julijanskem koledarju). Dogodek in znamka sta sprožila val polemik in ustavno presojo. Bošnjaki in Hrvati menijo, da gre za praznovanje dneva, ko so srbske paravojaške enote začele preganjati njune pripadnike. Ustavno sodišče je praznovanje Dneva

Republike Srbske prepovedalo, a se slavnostne prireditve z vojaškimi paradami in podelitvami priznanj nadaljujejo. Omembe dogodkov ali oseb, ki so zaznamovali jugoslovansko monarhijo ali socializem, so na znamkah v na novo nastalih državah sicer redke. V določeni meri so, poleg Makedonije, to vsebino zajele tudi znamke Republike Srbske. Znamka RS je zaznamovala 150. rojstni dan srbskega kralja Petra I. Karađorđević (1844–1921), ki je spletel južnoslovansko zavezništvo in bil podpornik srbskega nacionalizma v Bosni in Hercegovini (slika 2a). Podobno kot v Republiki Srbski, kjer so na znamkah pogoste pravoslavne ikone (slika 2b), poštne znamke hrvaške Herceg-Bosne (Mostar) prikazujejo katoliške motive (slika 2e), na primer kip Device Marije in cerkev v romarskem središču Medžugorje. Motive na teh poštnih znamkah pogosto dopolnjuje hrvaška »šahovnica« (slika 2: f1–f2) (preglednici 3 in 4).

V Bosni in Hercegovini se je dinar, pravzaprav »BiH dinar«, ohranil kot zapis na znamkah do 1. oktobra 1997, ko je bila uvedena nacionalna valuta konvertibilna marka (KM), ki je temeljila na vrednosti nemške marke. Denar, ki so ga uporabljali v obdobju etničnega konflikta na ozemljih obeh paradržav, je imel pestro zgodovino: v tako imenovani Herceg-Bosni, s sedežem v Mostarju, se je do leta 1994 uporabljal hrvaški dinar, ko pa je tega leta sosednja Republika Hrvaška uvedla nacionalno valuto kuno, je ta tudi tam postala plačilno sredstvo. Šele leta 1999, leto dni za uvedbo državne nacionalne valute KM, so mostarske znamke začeli označevati z njo. V Republiki Srbski se je jugoslovanski novi dinar uporabljal vse do 1. januarja istega leta oziroma do uvedbe konvertibilne marke tudi na ozemlju te entitete. Obstoj treh vzporednih poštnih uprav, znotraj mednarodno priznane države BiH, je utrjeval politični kontekst, ki so ga izkazovale znamke treh tukajšnjih entitet. Zanje je značilno, da so v obdobju pričujoče analize:

a) različno poimenovale matično državo,
b) uporabljale različne denarne enote – valute in
c) na znamkah zapisovale besedila v različnih pisavah (v latinici oziroma cirilici).

Izpostaviti gre naslednje motive, ki jih je izdala sarajevska poštna uprava:

a) Znamke, posvečene 10. obletnici zimskih olimpijskih iger v Sarajevu leta 1984. Uvodna serija znamk prikazuje takratno infrastrukturo, a se motivi ponovijo v drugi seriji znamk, ki prikazujejo njihove ruševine kot posledice štiriletnega medetničnega spopada (na primer goreč olimpijski stadion).
b) Še pred makedonskim prikazom notranjosti džamije v Tetovu (slika 1d) je na dveh poštnih znamkah sarajevske poštne uprave obeležen muslimanski praznik »ramazanski bajram« (slika 2c). Od leta 1995 dalje redno izhajajo božične znamke, a med uporabljenimi motivi ni Svete družine (jaslice).

Preglednica 3: Znamke v Republiki Bosni in Hercegovini, izdane v obdobju 1992–1996, razčlenjene glede na tri poštne uprave: Federacija BiH (Sarajevo), Republika Srbska (Banja Luka) in Herceg-Bosna (Mostar).

sporočila in izrazja na priložnostnih znamkah	vse	priložnostne					redne
	število	število	delež (%)	*Sarajevo*	*Banja Luka*	*Mostar*	število
politična in domoljubna sporočila		42	22	*14*	*17*	*11*	
dosežki v kulturi, umetnosti, znanosti in duhovna izrazja		33	18	*12*	*5*	*16*	
zgodovinski dogodki in osebnosti		24	13	*16*	*1*	*7*	
promocija in zaščita okolja (rastline, živalstvo, relief) in humanitarna dejavnost		17	9	*10*	*2*	*5*	
športni dosežki in prireditve		5	3	*5*	–	–	
SKUPAJ	187	121 (64 %)	100	57 (30 %)	25 (13 %)	39 (21 %)	66

c) Motivi na znamkah izdanih v Sarajevu vse do leta 1995 oziroma Daytoskega sporazuma, niso prikazovali ljudi oziroma osebe (podobno velja za znamke izdane na Kosovu). Ena izmed prepovedi v islamu je namreč prepoved čaščenja upodobitve človeka kot mediatorja med bogom in ljudmi; dovoljena je le upodobitev arabesk in besede – kaligrafija. Prva oseba, ki je bila upodobljena na znamki, je upodobila borca za avtonomijo Bosne v okviru osmanskega cesarstva; izdana zadnjega dne v letu 1995 (slika 2č).

Preglednica 4: Posebnosti na poštnih znamkah Bosne in Hercegovine v obdobju 1992–1996, razčlenjene glede na tri narodnostne entitete.

država in entitete		pisava	prva znamka	valuta
tiskarne	na znamkah			na znamkah
Republika Bosna in Hercegovina (Sarajevo)	*PTT: Republika Bosna i Hercegovina* (do 30. 8. 1999); *Bosna i Hercegovina – Federacija Bosne i Hercegovine* (do 29. 5. 2012); *BH Pošta: Bosna i Hercegovina – Federacija Bosne i Hercegovine*	latinica	27. 10. 1993	BiH dinar: 9. 1. 1992–14. 8. 1994; BiH novi dinar (ND): 15. 8. 1994–30. 9. 1997; konvertibilna marka (KM): od 1. 10.1997
Federacija Bosne in Hercegovine (Mostar)	*Republika Bosna i Hercegovina – Hrvatska zajednica Herceg-Bosna* (do 3. 12. 1993); *Bosna i Hercegovina: HR Herceg Bosna* (do 1. 1. 1999); *Bosna i Hercegovina*	latinica	12. 5. 1993	hrvatski dinar: 12. 5. 1993–30. 5. 1994; kuna (K): 1. 6. 1994–31. 12. 1998; konvertibilna marka (KM): od 1. 1. 1999
Republika Srbska (Banja Luka)	*Republika Srpska* (do 23. 6. 2005) *Bosna i Hercegovina: Republika Srpska*	cirilica	11. 1. 1993	jugoslovanski dinar: 26. 10. 1992–31. 12. 1993; novi dinar (ND): 1. 1. 1994–31. 12. 1998; konvertibilna marka (KM): od 1. 1. 1999

Preglednica 5: Vzporedno tiskanje znamk v Bosni in Hercegovini.

država	paradržava (prvotna oznaka entitete na znamki)	izdaje znamk od	zaključek tiskanja znamk
Republika Bosna in Hercegovina	*Hrvatska Republika Herceg Bosna*	12. 5. 1993	nadaljevanje izdajanja/tiskanja – preimenovanje 24. 6. 1996 v *Bosna i Hercegovina / Federacija BiH*
	Republika Srpska	11. 1. 1993	nadaljevanje izdajanja/tiskanja – preimenovanje 15. 7. 2005 v *Bosna i Hercegovina / Republika Srpska* (ali obratni vrstni red)
	Doboj, Republika Srpska	4. 7. 1994	4. 7. 1994
	Istočni Mostar	29. 4. 1994	20. 7. 1994

a)

b)

c)

Slika 2 (str. 92–93): Priložnostne znamke, izdane v Republiki Bosni in Hercegovini v obdobju 1992–1996; izbor (Südeuropa … 2019, 191–195, 247–250, 285–287):
a) Republika Srbska: 150. obletnica rojstva srbskega kralja in nacionalista Petra I. Karađorđevića (1994);
b) Republika Srbska: Devica z detetom, ikona iz cerkve v Čajničih / Podrinje – 14. stoletje (leta 2013: 81 % Srbov, 18 % Bošnjakov; leta 1971: 46 % Srbov, 52 % Bošnjakov (Čajniče 2022) (1994);
c) Republika Bosna in Hercegovina: praznovanje islamskega tridnevnega praznika ramazanskega bajrama, ki nastopi po 29. oziroma 30-dnevnem postu (4. od 5. stebrov islama) (1995);
č) Husein Gradaščević (1802–1834): vojak, vstajnik in borec za avtonomijo Bosne (1995);
d) božič: vrnitev izseljenca/zdomca v domačo hišo (1995);
e) Bosna in Hercegovina – Hrvatska republika Herceg Bosna: regijska bolnišnica Frančiškanov – Dr. Fra Mate Nikolića v Novi Bili, občina Travnik v Srednji Bosni (1994);
f) (1–2) sodobna umetnost: divji mak in cvetoča planota; avtor Gabrijel Jurkić (1886–1974) (1993).

č)

d)

e)

f1-2)

č) Vzporedno s podpisom mirovnega sporazuma (decembra 1995 v Parizu) so v Sarajevu izdali znamko, ki so jo poimenovali »Živeti skupaj«. Motiv prikazuje mestno pokopališče s katoliško in pravoslavno cerkvijo ter mošejo in sinagogo in preko štirih verskih skupnosti v državi nagovarja k sožitju. V ta zgodovinski kontekst sodi tudi akvarel s prikazom človeka, ki se je po dolgi odsotnosti za božič 1995 vrnil na svoj dom (slika 2d).

d) Omeniti velja tudi znamko, ki je leta 1996 zaznamovala Dan državnosti Bosne in Hercegovine (25. november), s podobo zemljevida države brez notranjih, daytonskih meja in z državnim grbom.

2.3 Znamke Zvezne republike Jugoslavije, 1995–1999

Ozemlje, ki je po osamosvojitvi Slovenije, Hrvaške, Makedonije ter Bosne in Hercegovine ohranilo teritorialno kohezijo je na pomlad leta 1992 prevzelo ime Savezna republika Jugoslavija (ZRJ – Zvezna Republika Jugoslavija). Vključevala je ozemlja poprejšnjih socialističnih republik (SR) Črne gore ter Srbije in v slednji avtonomni pokrajini (AP) Vojvodino ter Kosovo in Metohijo. Stavke in nemiri na Kosovu, kjer je večinski albanski narod zahteval več avtonomije, so prerasli v oborožen konflikt med zvezno policijo in vojsko ter uporniki. Severnoatlantsko zavezništvo (NATO) se je aprila 1999 odločilo vojaško posredovati. Po 78-ih dneh bombardiranja vojaške in strateške infrastrukture (le) v Srbiji in Vojvodini se je poseg končal z odcepitvijo (AP) Kosova in Metohije ter razglasitvijo samostojnosti Kosova pod okriljem OZN.

Med 247. priložnostnimi znamkami (92 % vseh) jih je 55 naslavljalo politične in domoljubne vsebine (23 %). V tej kategoriji so domoljubje tretjinsko utrjevali verski motivi, praviloma ikone (31 %) (slika 3: a–č). Po številu motivov je politično in domoljubno izrazje prekosila le vsebina dosežki v kulturi, umetnosti, znanosti in duhovnem izrazju (slika 3: d–f), tem motivom pa je sledila promocija in zaščita okolja ter ovekovečenje vrhunskih športnih dosežkov (slika 3: i–l) (preglednica 6).

Poimenovanje države, valute in pisave je sledilo uveljavljeni tradiciji – to je označevanje vrednosti znamk v novih dinarjih (ND), ciklično menjavanje pisave na njih (latinica in cirilica) in ohranjanje zapisa dosedanjega imena države (Jugoslavija).

Pozornost so pritegnile naslednje izdaje znamk:

a) leta 1995 izdane priložnostne znamke posvečene 50. obletnici ustanovitve nogometnih klubov Crvena zvezda, Radnički in Partizan, kjer je na vseh treh osrednji emblem rdeča zvezda (ustanovitev klubov takoj po drugi svetovni vojni);
b) obujanje spomina na prvo svetovno vojno: na bitko v Črni gori leta 1914, na preboj Solunske fronte leta 1918 in na prvega feldmaršala srbske vojske Radomirja Putnika (1847–1917), ki je poprej poveljeval srbskim enotam v dveh balkanskih (v letih 1912–1913 in 1913–1914) in nato še v prvi svetovni vojni (slika 3: g–h);

Preglednica 6: Znamke Zvezne republike Jugoslavije (ZRJ), izdane v obdobju 1995–1999 (Südeuropa … 2019, 757–771).

sporočila in izrazja na priložnostnih znamkah	vse	priložnostne		redne	doplačilne
	število	število	delež (%)	število	število
politična in domoljubna sporočila		55	23		
dosežki v kulturi, umetnosti, znanosti in duhovna izrazja		57	24		
zgodovinski dogodki in osebnosti		29	12		
promocija in zaščita okolja (rastline, živalstvo, relief) ter humanitarna dejavnost		51	21		
športni dosežki in prireditve		49	20		
SKUPAJ	269	247 (92 %)	100	22	0

a)

6,00
JUGOSLAVIJA
PTT
500 GODINA FRESAKA MANASTIRA POGANOVO
R. BOJANIĆ
1999
FORUM

b)

6,00
JUGOSLAVIJA
PTT
500 GODINA FRESAKA MANASTIRA POGANOVO
R. BOJANIĆ
1999
FORUM

c)

6,00
ЈУГОСЛАВИЈА
ПТТ
500 ГОДИНА ФРЕСАКА МАНАСТИРА ПОГАНОВО
R. BOJANIĆ
1999
FORUM

č)

6,00
ЈУГОСЛАВИЈА
ПТТ
500 ГОДИНА ФРЕСАКА МАНАСТИРА ПОГАНОВО
R. BOJANIĆ
1999
FORUM

d)

MANASTIR SAVINA 15. v.
1,50
PTT JUGOSLAVIJA
M. KALEZIĆ
1998
ZIN

e)

150-ГОДИШЊИЦА ШТАМПАЊА
„ГОРСКОГ ВИЈЕНЦА"
2,50
ПТТ ЈУГОСЛАВИЈА
M. KALEZIĆ
1997
ZIN

f)

ЈУГОСЛАВИЈА
80 ГОДИНА ПРОБОЈА
СОЛУНСКОГ ФРОНТА
ПТТ 5
I. MILADINOVIĆ FEC. ZIN 1998. A. DIMITRIJEVIĆ SC.

g)

80 GODINA PROBOJA
SOLUNSKOG FRONTA
PTT 5
JUGOSLAVIJA
I. MILADINOVIĆ FEC. ZIN 1998 D. MATIĆ SC.

h)

ZLATNA OLIMPIJSKA MEDALJA
Atlanta '96
PTT JUGOSLAVIJA 2,50
R. BOJANIĆ 1996. ZIN

i)

СРЕБРНА ОЛИМПИЈСКА МЕДАЉА
Atlanta '96
2,50
ПТТ ЈУГОСЛАВИЈА
R. BOJANIĆ 1996. ZIN

j)

BRONZANA OLIMPIJSKA MEDALJA
Atlanta '96
PTT JUGOSLAVIJA
2,50
R. BOJANIĆ 1996. ZIN

k)

БРОНЗАНА ОЛИМПИЈСКА МЕДАЉА
Atlanta '96
ПТТ ЈУГОСЛАВИЈА 2,50
R. BOJANIĆ 1996. ZIN

l)

Slika 3 (str. 95–97): Priložnostne znamke Zvezne republike Jugoslavije, izdane v obdobju 1995–1999; izbor (Südeuropa … 2019, 757–771):
a, b, c, č) freske svetnikov v samostanu Poganovo (občina Dimitrovgrad, Srbija) (1999): (a) sv. Makarij Veliki, sv. Marko Tračan, sv. Onofrij in sv. Pahonij, (b) sv. Jeftimij, sv. Simeon Srbski, sv. Sava in sv. Janez, (c) sv. Štefan, sv. Teoktij, sv. Prokop in sv. Merkurij, (č) sv. Janez Krstnik, sv. Atanazij Veliki, sv. Efrem Sirski in sv. Pavel iz Teb;
d) samostan Savina (občina Herceg Novi, Boka Kotorska, Črna gora) (1998);
e) 150. obletnica tiska »visoke pesmi« Gorski venec princa in škofa Petra II. Petrovića Njegoša (1813–1851), združitelja črnogorskih plemen (1997);
f, g) 80. obletnica preboja Solunske fronte (1998);
h, i, j ,k) olimpijske medalje na poletnih olimpijskih igrah v Atlanti (1996): (h) zlata medalja v streljanju s puško (40 m) – ženske (Aleksandra Ivošev), (i) srebrna medalja v košarki – moški, (j) bronasta medalja v odbojki – moški, (k) bronasta medalja v streljanju (50 m, različni položaji) – ženske (Aleksandra Ivošev).
l) samostan in pravoslavna cerkev sv. Nikolaja v Brčeli (občina Virpazar, Črna gora) (1998).

c) motivi uničene srbske javne infrastrukture po napadih severnoatlantskega zavezništva (NATO): 12 znamk prikazuje porušene mostove, poškodovano železniško omrežje in podrte vladne palače;
č) obujanje spomina na 50. obletnico končanja druge svetovne vojne, pri čemer motiv na znamki prikazuje goloba miru, ki se bojuje proti črnemu vranu.

2.4 Znamke Kosova, 2000–2005

Po prekinitvi sovražnosti oziroma vzpostavitvi miru je na ozemlju avtonomne pokrajine Kosovo in Metohija septembra 2000 sledil referendum o neodvisnosti oziroma suverenosti Republike Kosovo. Ta se je udejanjila osem let pozneje, v vmesnem obdobju pa je OZN oblikoval lastno upravo – protektorat z imenom United Nations Interim Administration Mission in Kosovo (Misija začasne uprave Združenih narodov na Kosovu). Mir so skladno z resolucijo OZN št. 1244 zagotavljale in ga še vedno zagotavljajo mednarodne enote KFOR (Kosovo Force), v katere je vključena tudi slovenska vojaška enota. Suverenost Republike Kosovo priznava 59 % članic OZN, njeni neodvisnosti pa poleg Srbije nasprotuje tudi pet članic EU: Španija, Grčija, Romunija, Slovaška in Ciper. Razen Srbije jo kot mednarodnopravno enakopravni subjekt priznavajo tudi vse države, ki so neodvisnost razglasile po razpadu socialistične Jugoslavije (Zupančič 2015).

Od vseh entitet, ki smo jih preučili, so v petletnem obdobju na državnem območju Republike Kosovo izdali najmanj znamk – vsega 42. Političnih sporočil je bilo na znamkah malo (le 15 %), a če bi prišteli vse redne znamke, ki so jih poimenovali z »Mir na Kosovu« (večinoma gre za poudarjanje nacionalne

samobitnosti skozi zgodovinske najdbe, glasbo in umetniško izražanje), bi se njihov delež popeteril. Tako pa prevladujejo prikazi domače obrti in umetnosti, kulture in znanosti (preglednica 7).

Na poštnih znamkah Kosova so sprva v angleščini, albanščini in srbščini označevali entiteto z zapisom v latinici: United Nations Interim Administration Mission in Kosovo / Misioni i Administratës së Përkohshme të Kombeve të Bashkuara në Kosovë / Misija privremene uprave Ujedinjenih nacija na Kosovu (slika 4: a–č). Cirilice, ki jo uporablja srbska manjšina (7 %), na znamkah v času protektorata OZN in tudi pozneje, ni zaslediti (preglednica 8). Po razglasitvi neodvisnosti leta 2008 se je poprejšnje zaporedje jezikov spremenilo tako, da je na prvem mestu pristala albanščina, sledili pa sta ji srbščina (v latinici) in angleščina: Republika e Kosoves, Republika Kosovo, Republic of Kosovo. Od leta 2016 se je tudi ta večjezičnost opustila, ostal je le zapis Kosova (slika 4: d–f). V prvem letu protektorata OZN

*Preglednica 7: Znamke Kosova (Misija začasne uprave Združenih narodov na Kosovu), izdane v obdobju 2000–2005 (*vir jih uvršča med »redne znamke«, a so vse naslovljene kot »Mir na Kosovu«; Südeuropa … 2019, 824–825).*

sporočila in izrazja na priložnostnih znamkah	vse	priložnostne		redne	doplačilne
	število	število	delež (%)	število	število
politična in domoljubna sporočila		4	15		
dosežki v kulturi, umetnosti, znanosti in duhovna izrazja		15	56		
zgodovinski dogodki in osebnosti		5	18		
promocija in zaščita okolja (rastline, živalstvo, relief) ter humanitarna dejavnost		3	11		
športni dosežki in prireditve		–	–		
SKUPAJ	42	27	100	15*	0

Preglednica 8: Posebnosti na poštnih znamkah Kosova.

država in entitete		pisava	prva znamka	valuta
tiskarne	na znamkah			na znamkah
Kosovo	*United Nations Interim Administration Mission in Kosovo / Misioni i Administratës së Përkohshme të Kombeve të Bashkuara në Kosovë / Privremena administratuvna Misija uprave Ujedinjenih nacija na Kosovu;* od 7. 3. 2008: *Republika e Kosoves / Republika Kosovo / Republic of Kosovo;* od 18. 1. 2016: *Kosova*	latinica	15. 3. 2000	nemška marka (DM): 15. 3. 2000–31. 12. 2001 evro (€): od 1. 1. 2002 (1.96 DM = 1 evro)

a)

€ 0.70
DMD
United Nations Interim Administration Mission in Kosovo
Misioni i Përkohshëm Administrativ i Kombeve të Bashkuara në Kosovë
Privremena Administrativna Misija Ujedinjenih Nacija na Kosovu
Convention on the Rights of Persons with Disabilities
Konventa mbi të Drejtat e Personave me Aftësi të Kufizuara
Konvencija o Pravima Lica sa Ogmičenim Sposobnostima

b)

€ 1
United Nations Interim Administration Mission in Kosovo
Misioni i Përkohshëm Administrativ i Kombeve të Bashkuara në Kosovë
Privremena Administrativna Misija Ujedinjenih Nacija na Kosovu
Convention on the Rights of Persons with Disabilities
Konventa mbi të Drejtat e Personave me Aftësi të Kufizuara
Konvencija o Pravima Lica sa Ogmičenim Sposobnostima

c)

€ 0.50
Braille
@
United Nations Interim Administration Mission in Kosovo
Misioni i Përkohshëm Administrativ i Kombeve të Bashkuara në Kosovë
Privremena Administrativna Misija Ujedinjenih Nacija na Kosovu
Convention on the Rights of Persons with Disabilities
Konventa mbi të Drejtat e Personave me Aftësi të Kufizuara
Konvencija o Pravima Lica sa Ogmičenim Sposobnostima

č)

€ 0.20
United Nations Interim Administration Mission in Kosovo
Misioni i Përkohshëm Administrativ i Kombeve të Bashkuara në Kosovë
Privremena Administrativna Misija Ujedinjenih Nacija na Kosovu
Convention on the Rights of Persons with Disabilities
Konventa mbi të Drejtat e Personave me Aftësi të Kufizuara
Konvencija o Pravima Lica sa Ogmičenim Sposobnostima

d)

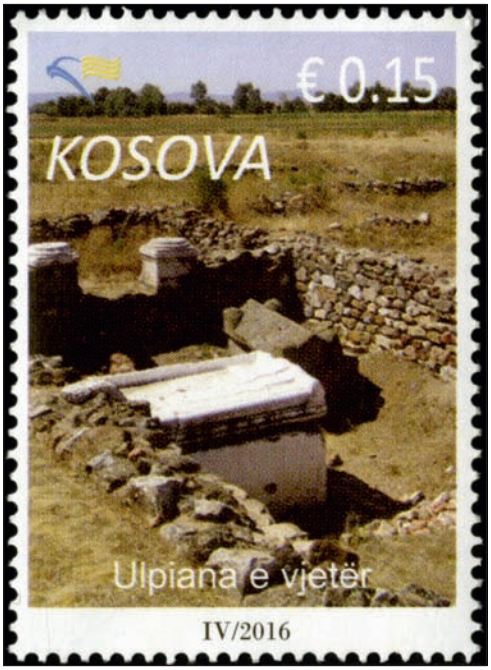
€ 0.15
KOSOVA
Ulpiana e vjetër
IV/2016

e)

€ 0.40
KOSOVA
Viola dukadjivica
D.L
Flora-Lulet
2018

f)

€ 0.30
KOSOVA
Sanguisorbe shqiptare
Sanguisorba albanica
.A.
2020

Slika 4 (str. 99–100): Priložnostne znamke Kosova (Misija začasne uprave Združenih narodov na Kosovu in Republike Kosovo), izdane v obdobju 2000–2005; izbor (Südeuropa … 2019, 824–825): a, b, c, č) serija znamk, posvečenih Dogovoru o pravicah oseb s posebnimi potrebami (2007): (a) zemljevid Kosova z emblemom DMD (muskularna distropija) in piktogrami, (b) cvet s piktogrami različnih dejavnikov, ki jih zaznavajo osebe s posebnimi potrebami, (c) ženski s simboli za slabovidne in gluhoneme, (č) deklica z berglami, deček v invalidskem vozičku in metuljček z oviram ustreznimi piktogrami; d) arheološke najdbe (2016); e) dišeča vijolica (Viola dukadjivica) (2018); f) avtohtona rastlina iz rodu strašnic (Sanginsorba albanica) (2020).

so na Kosovu kot valuto poslovanja uporabljali nemško marko (DM). Potem, ko je Nemčija januarja 2002 opustila nacionalno valuto, in pričela uporabljati »nadnacionalni« evro, so se 9. marca 2002 tudi na Kosovu odločili, da bodo uporabljali evro in na znamkah tiskali omenjeno denarno enoto. Kosovo mednarodno veljavnih meril za uvedbo evra ni izpolnjevalo (preglednica 8).

Večina med 42. znamkami prikazuje arheološke najdbe, otroške risbe, tradicionalna glasbila, narodne noše, slapove ter panorame vasi in mest. V obdobju naše raziskave med letoma 2000 do 2005 ljudje oziroma osebe na kosovskih poštnih znamkah niso našle mesta (primerjava z Bosno in Hercegovino). Albansko prebivalstvo, ki prebiva na Kosovu, se je ob popisu 1991 v 96 % primerih opredelilo za muslimane (Zupančič 2015). Prve upodobitve za nacionalno kulturo pomembnih ljudi zaznamo na poštnih znamkah Kosova šele deset let po razhodu z Zvezno republiko Jugoslavijo. Med izrazita politična sporočila lahko uvrstimo znamke s prikazom zemljevida Kosova, državnega grba, stilizirano podobo prihajajočih/odhajajočih ljudi (migrantov) in podobe božiča in novega leta.

2.5 Znamke Srbije in Črne gore, 2003–2006

Tri leta po odcepitvi Kosova se je 4. februarja 2003 oblikovala Državna skupnost Srbije in Črne gore (DSSČG – Državna zajednica Srbije i Črne gore). Zapis na poštnih znamkah Jugoslavija in/ali Југославија se je po 75-ih letih obstoja umaknil napisu Srbija i Crna Gora oziroma Србија и Црна Гора (Srbija in Črna gora). Po intenzivnosti tiskanja poštnih znamk je skupna država nadaljevala tradicijo SFRJ in ZRJ.

Preglednica 9: Znamke Srbije in Črne gore (Državna skupnost Srbije in Črne gore), izdane v letih 2003–2006.

sporočila in izrazja na priložnostnih znamkah	vse	priložnostne		redne	doplačilne
	število	število	delež (%)	število	število
politična in domoljubna sporočila		53	24		
dosežki v kulturi, umetnosti, znanosti in duhovna izrazja		69	31		
zgodovinski dogodki in osebnosti		36	16		
promocija in zaščita okolja (rastline, živalstvo, relief) ter humanitarna dejavnost		44	20		
športni dosežki in prireditve		22	10		
SKUPAJ	336	224 (67 %)	100	15	107

Skupno je v treh letih obstoja izdala 336 znamk, med njimi je bilo 224 priložnostnih. Pri tem ne gre spregledati izjemnega števila, tj. kar 107 doplačilnih znamk (preglednica 9). Nadaljevanje tradicije je tudi sekvenčna uporaba zapisov na znamkah v cirilici in latinici. Obdobno je razlaga motiva poleg srbskega zapisana tudi v angleškem jeziku, na primer na znamkah posvečenih 150. obletnici rojstva Nikole Tesle.

Poštni upravi Srbije in Črne Gore sta presenetili z novostjo v označevanju vrednosti znamk. V obdobju skupne države je bila na znamkah vrednost le-teh navedena tako v novih dinarjih (ND) kot v evrih (€). Ta valutni dualizem je bil svojevrsten ekonomski in politični eksperiment.

Dvonacionalna država je pri tiskanju oziroma izdajanju priložnostnih poštnih znamk dala prednost kulturnim, znanstvenim, umetnostnim in duhovnim vsebinam (31 %), ki pa so jim po številu še vedno blizu znamke s političnimi in domoljubnimi sporočili (24 %). Med njimi so pritegnile našo pozornost naslednje priložnostne znamke:

a) zaznamovanje 125. obletnice neodvisnosti Srbije in Črne gore s prikazom stavbe v Berlinu, kjer je leta 1878 potekala temu namenjena konferenca takratnih velesil;
b) portret Karađorđa – Đorđa Petrovića (1768–1817), vodje prvega upora proti Osmanom; velja tudi za prvega iz dinastije Karađorđevićev, ki so vladali Srbiji, izmenjaje se s pripadniki družine Obrenović (slika 5a);
c) (nenavadne) upodobitve vizije (prihodnjega) evropskega povezovanja, upodobljene na slikah sodobnih srbskih umetnic (J. Stojanović, M. Stečević, V. Točić, A. Lukovac): motiv na prvi znamki prikazuje Eskima in pingvina, ki poležavata na sredozemski plaži; druga znamka prikazuje počivajoča leva in ovco v alpskem okolju; tretja znamka izpostavlja deklico, ki stoji zamišljena v kotu šolskega dvorišča, medtem ko se drugi otroci igrajo; četrta znamka pa prikazuje migrantsko družino, ki obnemogla čaka, da se ji odpro mestna vrata;

a)

b)

Slika 5: Priložnostni znamki Srbije in Črne gore (Državna skupnost Srbije in Črne gore), izdane v obdobju 2003–2006) (Südeuropa … 2019, 781–795):
a) 125. obletnica Vojnega muzeja v Beogradu: Milan Obrenović (1854–1901) srbski kralj in ustanovitelj muzeja, v ozadju muzejska zgradba (2003);
b) 75. obletnica podmorniške flote v Jugoslaviji, Tivat/Boka Kotorska: podmornici Hrabri in Nebojša sta bili izdelani v ladjedelnici v Newcastlu, z njima pa so upravljali slovenski oficirji z avstro-ogrskimi izkušnjami in usposabljanjem v francoskem Toulonu (2003).

č) motivi, ki nakazujejo politično težnjo Srbije in Črne gore po članstvu v EU: na znamki so zabeleženi začetki pogajanj za sprejem DSSCG v Svet Evrope, naslednja pa prikazuje avtocesto z 12. evropskimi zvezdami, vtisnjenimi v cestišče in smerokazom proti EU;
d) znamka, izdana ob 75. letnici podmorništva prikazuje vojaško podmornico med plovbo po zalivu Boke Kotorske (slika 5b).

2.6 Znamke Srbije, 2006–2010

Republika Srbija (Srbija / Србија) je kot samostojna država v obdobju 2006–2010 izdala 278 znamk. Čeprav so prevladovale priložnostne znamke (82 %), ne gre (ponovno) zanemariti precejšnjega števila doplačilnih znamk (14 %). Med 228. priložnostnimi znamkami so v tem obdobju (ponovno) prednjačili motivi v kategoriji dosežki v kulturi, umetnosti, znanosti in duhovnem izrazju (39 %), precej odmaknjeno v sporočilnosti pa se pojavljajo poštne znamke s političnim in domoljubnim izrazjem (14 %); nekaj manj pa je znamk s športnimi (13 %) ter naravovarstvenimi in humanitarnimi sporočili. Zapisi imena države in priložnostne razlage motivov na njih so na srbskih znamkah po tradiciji navedeni v cirilici, izmenjaje se z latinico (preglednica 10). Po letu 2009 je na nekaterih znamkah najti tudi poimenovanje države v angleščini – Serbia. Na znamkah se je ohranila valuta Novi Dinar (ND), poprejšnje navajanje dvojne valute z evrom (€) se je opustilo.

Zanimanje so pritegnili naslednji motivi, ki vsebujejo politična ali domoljubna sporočila:
a) slika umetnika Djurdja Teodorovića (1907–1986), ki prikazuje srbske bojevnike na bojišču pred beograjsko trdnjavo Kalemegdan med spopadom z Osmani (Turki) pred 200 leti; v središču motiva vihti slavnostno uniformirani jezdec Karađorđe, vodja 1. srbskega upora proti Turkom, srbsko zastavo;
b) znamka z rdeče-modro-belo (vseslovansko) zastavo (ruska zastava ima obraten vrstni red barv) in srbskim grbom, ki vsebuje monarhistična in verska sporočila, saj prikazuje krono srbskih kraljev (Srbiji in Jugoslaviji sta v 19. in 20. stoletju izmenično vladali dinastiji Obrenović in Karađorđević), ob kroni pa je upodobljen dvoglavi, beli (srbski) orel in na ščitu pravoslavni križ(slika 6c);
c) portret kralja Milana Obrenovića (1854–1901) in cesarja Mutsuhita Meijija (1852–1912), ki sta pred 125. leti podpisala sporazum o vzpostavitvi srbsko-japonskih diplomatskih odnosov (slika 6d);
č) znamke v počastitev kitajskega novega leta (tigra) leta 2010; NATO je leta 1991 »pomotoma« bombardiral kitajsko veleposlaništvo v Beogradu, s tem pa utrdil vezi med državama;

Preglednica 10: Znamke Srbije (Republika Srbija), izdane v obdobju 2006–2010.

sporočila in izrazja na priložnostnih znamkah	vse	priložnostne		redne	doplačilne
	število	število	delež (%)	število	število
politična in domoljubna sporočila		32	14		
dosežki v kulturi, umetnosti, znanosti in duhovna izrazja		90	39		
zgodovinski dogodki in osebnosti		29	13		
promocija in zaščita okolja (rastline, živalstvo, relief) ter humanitarna dejavnost		54	24		
športni dosežki in prireditve		23	10		
SKUPAJ	278	228 (82 %)	100	12	38

a)

Zajedničko izdanje
SRBIJA - RUMUNIJA
Orsova
POŠTA
46
Srbija
L. PENDA
2007
FORUM

b)

Заједничко издање
СРБИЈА - РУМУНИЈА
Нови Сад
ПОШТА
20
Србија
M. KALEZIĆ
2007
FORUM

c)

Застава Србије
ПОШТА
Србија 16,50
N. SKOČAJIĆ 2006 ZIN

č)

125 godina bilateralnih odnosa Srbije i Japana
POŠTA
Kralj Milan I Obrenović
Car Meidi
Srbija 46
N. SKOČAJIĆ 2007 FORUM

d)

РАДОСТ ЕВРОПЕ
46
A. KOSTIĆ 2007 FORUM
Србија
ПОШТА

Slika 6 (str. 104): Priložnostne znamke Srbije (Republika Srbija), izdane v obdobju 2006–2010; izbor (Südeuropa … 2019, 1285–1300):
a, b) mednarodno/čezmejno sodelovanje s sosednjo Romunijo: (a) Orșova – mestece ob donavski tesni (Železna vrata), na območju Banata, (b) Novi Sad, glavno mesto Vojvodine s Petrovaradinsko trdnjavo v ozadju (2007);
c) posodobljena zastava – prapor Republike Srbije z grbom (glej opis v besedilu) (2006);
č) 125. obletnica podpisa sporazuma o diplomatskih odnosih (kraljevine) Srbije s (kraljevino) Japonsko s portretoma monarhov Milana I. Obrenovića (1854–1901) in Meijija Velikega (1852–1912) (2007);
d) »Radost Evrope«: tradicionalna evropska znamka, ki jo izdaja večina naslednic Jugoslavije in je posvečena srečanjem oziroma festivalom mladih (2007).

d) znamke, ki pričajo, da zahodni potrošniški motivi (smrečice, darila, zajčki), ki so posvečeni verskim praznikom (božič in velika noč), izpodrivajo prejšnje pravoslavne ikone;
e) znamke »Radost Evrope«, že desetletja dolgo nagovarjajo k združevanju evropske mladine (slika 6e).
f) poudarjanje mednarodne povezanosti in okoljevarstvenega sodelovanja s sosednjimi državami (projekt Romunija-Srbija) (slika 6: a–b).

2.7 Znamke Črne gore, 2006– 2010

Republika Črna gora (Republika Crna Gora) se svetu predstavlja z imenom Montenegro. Že na prvih samostojnih poštnih znamkah, šest mesecev pred uradnim razhodom s Srbijo, je na znamkah zaslediti napis Crna Gora – Montenegro v latinici (slika 7: a–b). Navkljub 29 % deležu državljanov Črne gore (Zupančič 2015), ki se opredeljujejo za Srbe, ni na črnogorskih znamkah ime države zapisano v cirilici. Po ustavi ima črnogorski jezik sicer dve pisavi, latinico in cirilico; po pravopisni normi imata enakovreden položaj (Črnogorščina 2022). Znamke so kot denarno valuto ohranile evro (€); nominacija v dinarjih (ND) oziroma dvojni valuti evro/dinar se je opustila. Nekateri finančni strokovnjaki, podobno kot v primeru Kosova, menijo, da je uporaba evra (€) kot nacionalne valute tudi na črnogorskih znamkah sporna. Črna gora je v prvih petih letih državne suverenosti izdala 159 poštnih znamk, 91 % priložnostnih in 7 % rednih. Večina sporočil na njih promovira naravo, prikazuje relief in lepoto črnogorske narave (slika 7: c–e) ter izpostavlja pomembnost varovanja geografskega okolja (31 %), manj je

Preglednica 11: Znamke Črne gore, izdane v obdobju 2006–2010.

sporočila in izrazja na priložnostnih znamkah	vse	priložnostne		redne	doplačilne
	število	število	delež (%)	število	število
politična in domoljubna sporočila		28	19		
dosežki v kulturi, umetnosti, znanosti in duhovna izrazja		29	20		
zgodovinski dogodki in osebnosti		30	21		
promocija in zaščita okolja (rastline, živalstvo, relief) ter humanitarna dejavnost		45	31		
športni dosežki in prireditve		12	8		
SKUPAJ	159	144 (91 %)	100	11	3

a)

CRNA GORA - MONTENEGRO
Pošta
Crne Gore
100 godina
parlamentarizma
0,40€

b)

CRNA GORA - MONTENEGRO
Pošta
Crne Gore
Mapa Crne Gore
0,25€

c)

Pošta
Crne Gore
0,25 €
Crna Gora - Montenegro
TURIZAM
2008
Ana Pajović Forum

č)

Pošta
Crne Gore
0,40 €
Crna Gora - Montenegro
TURIZAM
2008
Ana Pajović Forum

d)

TURIZAM
2008
Crna Gora - Montenegro
Ana Pajović Forum
0,50 €
Pošta
Crne Gore

e)

TURIZAM
2008
Crna Gora - Montenegro
Ana Pajović Forum
Pošta
Crne Gore
0,60 €

f)

Slika 7 (str. 106–107): Priložnostne znamke Črne gore, izdane v obdobju 2006–2010; izbor:
a) stavba prvega črnogorskega parlamenta na Cetinju (po Berlinskem kongresu leta 1878) (2005);
b) zemljevid/obris črnogorske države (2005);
c, č, d, e) turistično promocijske priložnostne znamke Črne gore (brez navedb lokacije štirih fotografij na znamkah) (2008);
f) varovanje okolja: cestni most Đurđevica v naravnem rezervatu Tara (2006).

znamk s političnimi in domoljubnimi sporočili (19 %). S politiko tiskanja znamk s panoramskimi motivi se Črna gora do neke mere lahko primerja s Hrvaško, saj je gospodarstvo obeh držav odvisno od turizma; motivi s fotografijami gora, morske obale in zaščitenih območij narave, na primer kanjona Tare (slika 7f), pa so za turistično gospodarstvo odlično promocijsko sporočilo (preglednica 11).

Našo pozornost so pritegnili motivi s politično in domoljubno vsebino:

a) Zemljevidi oziroma obrisi nacionalne države so pogosto pojavljajo. Od 28 znamk v kategoriji politična in domoljubna sporočila jih petina prikazuje geografski o(b)ris države (slika 7b). Že v prvem setu štirih znamk so izpostavljeni zemljevid države, nacionalna zastava, črnogorski grb in stavba (nekdanjega) parlamenta (slika 7a). Na eni od tovrstnih priložnostnih znamk je nad zemljevidom Evrope zarisan obris črnogorske države, ki ga obkroža 12 evropskih zvezd. Tudi obletnico neodvisnosti so Črnogorci obeležili z znamko z golobom miru, ki leti nad zemljevidom države. Izrazito političnogeografske vsebine so predstavljene še z motivoma, ki sta leta 2008 zaznamovala podpis pakta stabilnosti z Organizacijo za varnost in sodelovanje v Evropi (OVSE) in začetke pogajanj o članstvu Črne gore v EU.
b) Priložnostna znamka izdana ob 100. obletnici ustanovitve Kraljevine Črne gore leta 1910 (kot kneževina je Črna gora tiskala poštne znamke že leta 1897, kot Kraljevina pa do leta 1916);
c) Znamka s pomembnim zgodovinskim obeležjem, ki je bila izdana ob stoletnici bitke pri Mojkovcu (1914), v kateri so Črnogorci zadržali prodor Avstrijcev pri poskusu zaustavitve umika srbskih sil na otok Krf v Grčiji.
č) Znamka, izdana ob 425. obletnici gregorijanskega koledarja, ki je, razen v nekaterih pravoslavnih cerkvah regije mednarodno sprejet merilec časa. Regijsko enkraten je tudi motiv, ikona sv. Tripona (Kotorskega), ki je sicer krščanski svetnik iz tretjega stoletja, a ga častijo tako rimokatolike kot vzhodne, pravoslavne cerkve. S tem je poudarjeno prepletanje obeh veroizpovedi v črnogorski državi oziroma med Črnogorci. To dokazujeta tudi znamki s podobama pravoslavne cerkve v Peroju v Istri, kamor so Benečani privabili črnogorske družine, in motiv džamije Husein paše v Plevljah (v Črni gori je 19,1 % muslimanov albanskih ali bosanskih korenin).

3 Sklep

Pričujoči članek analizira 1035 priložnostnih poštnih znamk, to je 79 % vseh znamk, izdanih v državah, ki so med letoma 1991 in 2010 bodisi časovno omejeno delovale kot Zvezna republika Jugoslavija (ZRJ) in Državna skupnost Srbije in Črne gore (DSSCG), oziroma so na območju nekdanje SFRJ oblikovale lastno državo: (Severna) Makedonija, Bosna in Hercegovina, Kosovo, Srbija ter Črna gora. S tem zaokrožamo analizo izrazij na 525. priložnostnih poštnih znamkah SFRJ, Slovenije in Hrvaške (Gosar 2022). V tokrat preučevanih državah smo ugotovili, da je 237 (23 %) priložnostnih znamk, katerih sporočilnost je v širšem pomenu besede (geo)politična in izrazito domoljubna. V analizi smo upoštevali izrazja na znamkah v obdobju petih let pred razpadom obstoječe in po proglasitvi neodvisnosti na novo ustanovljene države. Prek motivov in drugih izrazij smo želeli pritrditi ali ovreči tezo, ki jo navajajo tuji in slovenski geografi, da je razpad političnih entitet v treh prelomnih obdobjih 1991, 2000 in 2006 temeljil na političnem, ekonomskem in etničnem motivu. Iskanje vzrokov in dokazov za družbene in geopolitične spremembe na znamkah ni strokovna inovacija. Pred geografi so podobe na znamkah preverjali zgodovinarji, sociologi in antropologi. Politična geografija je metodo posvojila šele v začetku tega stoletja. Geografi so motive na znamkah iz različnih obdobij preverjali tudi na Finskem, v Estoniji, v Nemčiji, na Poljskem, v Severnem Cipru, Palestini, v Rusiji, na Kitajskem, v Severni in Južni Koreji, Kazahstanu, Kongu, Senegalu, Etiopiji, Južni Afriki, Namibiji, Mavriciju ter na Kubi in Grenadi (Brunn 2022).

Prek motivov na znamkah smo zaznali, da so nove, narodnostno homogene, a tudi večetnične države, ki so nastale na »pogorišču« nekdanje SFRJ, samostojnost redkeje udejanjile miroljubno. Slovenija, Hrvaška, Bosna in Hercegovina, Kosovo, Srbija in Črna Gora so si neodvisnost priborile po krajših ali daljših vojaških spopadih. Dokaze nudijo motivi na znamkah Bosne in Hercegovine (zažgani in porušeni objekti zimskih olimpijskih iger leta 1984), Državne skupnosti Srbije in Črne Gore (porušeni železniški in cestni mostovi v Srbiji), Hrvaškem (znamke naslovljene z »Mir in svoboda«) in Kosova (na 15 znamkah naslovljenih z »Mir na Kosovu«). Podobe na priložnostnih znamkah so sprožale tudi meddržavne spore. Tako je mednarodno uveljavitev in priznanje imena mlade makedonske države desetletja dolgo blokirala Grčija (tudi) zaradi znamke z makedonskim grbom in zastavo (in drugimi antičnimi simboli), ki po mnenju sosede sodijo v grško dediščino. Nesoglasja podžigajo tudi znamke z motivi, ki so posvečene buditeljem makedonskega naroda, ki so obenem tudi preporoditelji Bolgarov.

Politična in domoljubna sporočila so na znamkah v številu ali deležu ponekod dominantna izrazja posamezne države. Ob upoštevanju vseh 2211. poštnih znamk, ki so bile v času naše raziskave izdane v SFRJ in v državah na njenem nekdanjem ozemlju, je njihov delež 24 %. V kolikor upoštevamo le izdaje priložnostnih znamk je delež skoraj tretjinski. Po številu in deležu političnih in domoljubnih znamk izstopajo znamke SFRJ (61 %), saj sta bili leti 1989 in 1990 v večetnični socialistični državi politično izjemno burni: potekal je vrh neuvrščenih držav, sklicani sta bili konferenci podonavskih in balkanskih držav, proslavljala se je obletnica bitke na Kosovskem polju, sklican je bil izredni kongres Komunistične partije Jugoslavije, obenem pa so bili še jugoslovanski športniki zelo uspešni na mednarodnih tekmovanjih. Opazen je trend, da se delež znamk s to vsebino z leti zmanjšuje: če so v začetku devetdesetih let prejšnjega stoletja takrat osamosvojene države izdale skoraj polovico priložnostnih znamk s političnimi/domoljubnimi motivi (49 %) je navdušenje poštnih uprav nad izdajo sorodnih podob z leti splahnelo. Najskromneje so se s političnimi in patriotskimi motivi v obdobju 2006 do 2010 odzvali v Srbiji (14 %) in Črni gori (19 %) (preglednica 12).

Ob analizi motivov na znamkah držav, ki so razpadle in tistih, ki so nastajale na pogorišču prejšnjih, opažamo bistvene razlike. Kjer se je obetal razpad konsenzualnega sistema sobivanja, so izrazja na priložnostnih znamkah namenjena podpori obstoječim družbenim razmeram, družbenim in gospodarskim uspehom v preteklih zgodovinskih obdobjih ter v aktualnih dogajanjih in vizijah za prihodnost: v SFRJ partizanskemu boju, socialistični družbeni ureditvi in mednarodnemu ugledu države in posameznikov, v Zvezni republiki Jugoslaviji privrženosti pravoslavju, klenosti srbskega in črnogorskega naroda v boju za samostojnost (prva svetovna vojna, vstaje proti Turkom) in športnim uspehom, v kratkotrajni,

triletni Državni skupnosti Srbije in Črne gore pa v ponosu na enotno kulturno in pravoslavno tradicijo, na kneževino/kraljevino in njih voditelje ter na vizijo prihodnjega članstva v EU. Politične in domoljubne motive na znamkah v na novo nastalih držav pa lahko razporedimo v tri skupine:

a) Slovenija in Hrvaška na priložnostnih znamkah izpostavljata narodni preporod, ko sta naroda, po stoletjih podvrženosti drugim središčem oziroma kulturam, končno vtkala narodnost v nacionalno državo. V Sloveniji izkazujejo to ugledni možje (in ena ženska) predstavniki kulturne, verske, znanstvene in športne ustvarjalnosti. Narodno identiteto utrjujejo tudi motivi na znamkah, posvečenih planinstvu. V prvih letih obstoja poštne znamke Slovenije in Hrvaške niso posvetile pozornosti političnim dogodkom in osebnostim, ki so (s)kovale južnoslovansko državo, ali snovale odpor proti okupatorjem v drugi svetovni vojni ter oblikovale socialistični družbeni red. Tudi hrvaške znamke izpostavljajo narodne buditelje, umetnike, pesnike in pisatelje ter izumitelje, ki so delovali na prelomu iz 19. v 20. stoletje. Verskim oziroma duhovnim vsebinam je bilo v Sloveniji posvečenih 8 znamk, na Hrvaškem 14. Leto 1995 je ponudilo priložnost, da so Hrvatje na znamki obudili nacionalno bolečino, povezano z likvidacijo pripadnikov vojske NDH, in se vneto zavzamejo za vzpostavitev miru in končanje »vojne za domovino« (Gosar 2022).
b) V drugi skupini držav (Makedonija, Bosna in Hercegovina, Srbija ter Črna gora) sporočila na znamkah izpostavljajo pluralistični značaj države na nacionalni in verski ravni. Makedonske znamke so, podobno kot slovenske in hrvaške, preko narodnih buditeljev preteklega stoletja utrjevale nacionalno identiteto v slovanski kulturni zgodovini, nasprotovanju oblastnikom in antiki. Obenem pa so z naslovi znamk in podobami – kot ena redkih novonastalih držav – poudarjali dejstvo, da jim

Preglednica 12: Politična in domoljubna sporočila v odnosu do drugih vsebin na priložnostnih znamkah (1986–2010).

država (obdobje)	priložnostne znamke (število)	delež priložnostnih znamk v številu vseh izdanih znamk (%)	priložnostne znamke s politično ali domoljubno vsebino (število)	delež priložnostnih znamk s politično ali domoljubno vsebino (%)
Socialistična federativna republika Jugoslavija (1987–1991)	282	69	168	61
Republika Slovenija (1991–1995)	96	70	63	65
Republika Hrvaška (1991–1995)	147	84	80	54
Republika (Severna) Makedonija (1991–1995)	53	37	23	43
Republika Bosna in Hercegovina (1992–1996)	121	65	42	35
Zvezna republika Jugoslavija (1995–1999)	247	91	55	22
Republika Kosovo (2000–2005)	27	57	4	15
Državna skupnost Srbije in Črne gore (2003–2006)	214	65	53	25
Republika Srbija (2006–2010)	228	82	32	14
Republika Črna gora (2006–2010)	144	91	28	19
skupaj	1560	76	548	41

je narodnostno opolnomočenje podelila socialistična Jugoslavija (na primer radio, knjižnica, uradni jezik). V Bosni in Hercegovini, kjer znamke izidejo v treh poštnih upravah entitet, je pestrost sporočil zgodovinsko pogojena. »Sarajevske znamke« so vse do leta 1995 sledile načelom muslimanske vere, kjer podobe na znamkah niso smele prikazovati ljudi. Kot prvi v regiji pa so izpostavljali muslimanske verske praznike ter s podobami posledic vojskovanja in z motivi pokopališč, na katerih so bili pokopani pripadniki vseh veroizpovedi, izpostavljali tragedijo štiriletne morije. Motivi na znamkah obeh preostalih entitet (Republike Srbske in Hreceg-Bosne), so se podobam vojne izognile in gradile sporočila na verski, pravoslavni (ikone) in katoliški (Medžugorje) podlagi. »Banjaluške znamke« so izpostavljale svetnike, zaščitnike srbskega naroda, »mostarske znamke« pa so (po)častile medžugorsko romarsko vsebino in znamkam dotiskale hrvaško šahovnico. Edino »banjaluške znamke« so na območju bivše Jugoslavije slavile dela in osebe, ki so pripomogle k snovanju južnoslovanske kraljevine. V Srbiji in Črni gori, so bili motivi s političnimi ali domoljubnimi značilnostmi relativno skromnejši, a se je tradicija poprejšnjih zvez oziroma skupnostih v motivih pogosto ponavljala. Stopnjevalo se je število znamk, ki so slavile športne uspehe in mednarodne prireditve, obenem pa so v teh državah pogosteje tiskali znamke, ki so opozarjale na nujnost zaščite naravnega okolja, rastlin in živali. Na črnogorskih znamkah se pogosto pojavljajo geografski obrisi države (na zemljevidih regije ali Evrope). Črnogorske znamke zaznamujejo pravoslavno, katoliško in muslimansko dediščino, srbske ne. Še bolj kot v Srbiji so v Črni gori znamke usmerjale pozornost k bodočemu vključevanju v prihodnjo federacijo – EU. Sorodnost s hrvaškimi izkazujejo črnogorske priložnostne znamke z večjim številom motivov pokrajin, ki prikazujejo naravne lepote in nacionalne parke.

c) V tretjo skupino držav lahko uvrstimo Republiko Kosovo, ki je v obdobju preučevanja sodila pod okrilje OZN. Motivi na znamkah vse od neodvisnosti dalje povzemajo tradicijo muslimanskih držav oziroma se izogibajo prikazovanju realnih portretov in podob ljudi. V tem se razlikuje od znamk,

Preglednica 13: Zvrst in število političnih in domoljubnih sporočil na priložnostnih znamkah držav na ozemlju nekdanje SFRJ v obdobju 1987–2010 (SFRJ: Socialistična federativna republika Jugoslavija; RSI: Republika Slovenija; RH: Republika Hrvaška; RM: Republika (Severna) Makedonija, ZRJ: Zvezna republika Jugoslavija, RK: Republika Kosovo; DSSČG: Državna skupnost Srbije in Črne gore; RSr: Republika Srbija; RČG: Republika Črna gora).

DRŽAVE/ SPOROČILA	SFRJ 1987–1991	RSl 1991–1995	RH 1991–1995	RM 1991–1995	RBiH 1992–1996	ZRJ 1995–1999	RK 2000–2005	DSSČG 2003–2006	RSr 2006–2010	RČG 2006–2010
POLITIČNA	53	13	26	6	10	17	2	13	11	6
DOMOLJUBNA	115	50	54	17	32	38	2	40	21	22
kultura, duhovnost, umetnost, znanost	32	15	21	9	15	17	2	17	90	29
zgodovina	16	11	16	3	10	8	–	7	29	30
naravno okolje in humanitarnost	19	11	10	5	4	9	–	10	54	45
šport in prireditve	48	13	7	–	3	4	–	6	32	28
politične in domoljubne znamke	168	63	80	23	42	55	4	53	32	28
priložnostne znamke	282	96	147	53	121	247	27	214	228	144

ki so izšle v Bosni in Hercegovini (sarajevska poštna uprava), kjer so sprva sledili tej verski/kulturni tradiciji, kasneje pa so motive pri tiskanju in izdajanju znamk prilagodili izrazju drugih zahodnih držav. Kosovske znamke z motivi izpostavljajo spoštovanje človekovih pravic in enkratnost albanske zgodovinske in naravne dediščine.

V preučevanem obdobju so se na znamkah spremenila imena držav. Ime Jugoslavija (v veljavi od leta 1929) je s poštnih znamk izginilo leta 2003, ko se je oblikovala Državna skupnost Srbije in Črne gore. Nekatere države so k uveljavljenemu imenu dodale ime, ki je prepoznavno v mednarodnem okolju (na primer Montenegro), druge so poudarjale regionalno poreklo (v Bosni in Hercegovini Republika Srbska ter Federacija Bosne in Hercegovine) ter na Hrvaškem (Srpska krajina in Sremsko-Baranjska oblast). Nekatere so sčasoma (na primer Severna Makedonija), natisnile na poštno znamko ime države v jeziku konstitutivnih narodov in v angleščini; Kosovo je zapisalo večjezično ime države, ko je bila pod upravo OZN. Ime države je na poštnih znamkah izmenično zapisano v latinici in cirilici le še v Srbiji, poprej, ko se je na poštno znamko še zapisovalo ime Jugoslavija, pa tudi v dveh državah naslednicah SFR Jugoslavije – v Zvezni republiki Jugoslaviji in Državni skupnosti Srbije in Črne Gore. Izključni zapis porekla znamke v cirilici najdemo le še na znamkah Republike Srbske, uporabo te pisave na znamkah pa je leta 2014 ukinila tudi (Severna) Makedonija. Povsod drugod uporabljajo latinico. Še bolj raznovrstna je uporaba denarne enote – valute. Države so prešle k uporabi nacionalnih valut, ponekod pa so novi dinar (ND) opustili in uzakonili uporabo nemške marke (na Kosovu 2000–2002 in v Črni gori 1999–2002) ter evra za tem. V Državni skupnosti Srbije in Črne gore (2003–2006) so se odloči vrednost posamezne poštne znamke zapisati v dveh valutah – v novih dinarjih in evrih.

Znamke nam sporočajo, da družbenopolitični prehod v obravnavani regiji še ni zaključen. Poudarjanje nacionalnih atributov v obliki motivov na poštnih znamkah nakazuje, da obstajajo indici za nadaljevanje dezintegracijskega in, po drugi strani, integracijskega procesa. Med drugimi dejavniki tri tiskarne poštnih znamk v Bosni in Hercegovini ter nekonvencionalna izrazja na znamkah Kosova utrjujejo dosedanje in napovedujejo prihodnje spremembe. V prevladujoče krščanskih državah se vizualizacija na znamkah gradi na narodni dediščini, zgodovini in splošni vpetosti v dosežke zahodne civilizacije. Mnoge novonastale države se z izrazji na znamkah zamejujejo v lasten kulturni krog, v nekaterih redkih izdajah poštnih znamk, pa je opazna želja po (ponovni) vključitvi v večnacionalno skupnost – Evropsko unijo. Dvema državama je to uspelo, drugim so bile podane obljube v tej smeri, a nanje – glede na motive na znamkah – pogosto gledajo skeptično.

Na podlagi petletnega preverjanja izrazja na poštnih znamkah držav, ki so se na območju nekdanje Jugoslavije (SFRJ) in kasnejših večnarodnostnih držav (ZRJ, DSSČG) na novo oblikovale, lahko zatrdimo, da je vseobsegajoča sporočilnost (motiv, pisava, valuta) na teh poštnih znamkah vizualni produkt, ki poudarjeno dokumentira etnični nacionalizem.

4 Viri in literatura

Brunn, S. D. (ur.) 2022: Stamps, Nationalism and Political Transition. London. DOI: https://doi.org/10.4324/9781003048886

Brunn, S. D. 2000: Stamps as iconography: Celebrating the independence of new European and Central Asian states. GeoJournal 52-4. DOI: https://doi.org/10.1023/A:1014307914500

Brunn, S. D. 2011: Stamps as messengers of political transition. Geographic Review 101-1. DOI: https://doi.org/10.1111/j.1931-0846.2011.00070.x

Čajniče 2022. Medmrežje: https://en.wikipedia.org/wiki/Čajniče (25. 11. 2022).

Črnogorščina 2022: Medmrežje: https://sl.wikipedia.org/wiki/Črnogorščina (25. 11. 2022).

FZS – Federalni závod za statistiku 1998: Popis stanovništva. Stanovništvo po naseljenim mjestima. Statistički bilten 257. Sarajevo. Memrežje: http://fzs.ba/index.php/popis-stanovnistva/popis-stanovnistva-1991-i-stariji/ (25. 11. 2022).

Gosar, A. 2012: Border puzzle: the results of disintegration and EU integration processes on the territory of the former Yugoslavia. Eurasia Border Review 3-1.
Gosar, A. 2022: Sporočilnost poštnih znamk v obdobju družbenopolitične tranzicije na območju nekdanje Jugoslavije – 1. del. Geografski vestnik 94-1. DOI: https://doi.org/10.3986/GV94103
Jackson, M. H., Purcell, D. 1997: Politics and media richness in the World wide web: Representations in the former Yugoslavia. Geographical Review 87-2. DOI: https://doi.org/10.2307/216006
Jauhiainen, J., Pae, T. 2022: Estonia on stamps: Abrupt and smooth periods of political transition. Stamps, Nationalism and Political Transition. London. DOI: https://doi.org/10.4324/9781003048886
KZS 2017: Pošta Slovenije izdala znamko, posvečeno evropskim prvakom, 11. 12. 2017. Medmrežje: https://www.kzs.si/clanek/Posta-Slovenije-izdala-znamko,-posveceno-evropskim-prvakom/id/270 (25. 11. 2022).
Mahmoued, E. A., Demiessie, H. G. 2022: Three marked transitions in Ethiopia's stamps: 1960 to present. Stamps, Nationalism and Political Transition. London. DOI: https://doi.org/10.4324/9781003048886
Poštna znamka 2022: Medmrežje: https://sl.wikipedia.org/wiki/Poštna_znamka (25. 11. 2022).
Pringle, R. 2022: Balkanisation. Encyclopedia Britanica. Medmrežje: https://www.britannica.com/topic/Balkanization (25. 11. 2022).
Purcell, D. E. 1999: The Slovenian State on the Internet. Ljubljana.
Raento, P., Brunn, S. D. 2005: Visualising Finland: postage stamps as political messengers. Geografiska Annaler: Series B, Human Geography 87-2. DOI: https://doi.org/10.1111/j.0435-3684.2005.00188.x
Raento, P. 2006: Communicating geopolitics through postage stamps: The case of Finland. Geopolitics 11-4. DOI: https://doi.org/10.1080/14650040600890750
Smolarski, R., Smolarski, O., Rohr, C. 2019: Gezähnte Geschichte: Die Briefmarke als historische Quelle. Göttingen.
Suhadolc, P. 2011: Potres – vzroki in posledice, opisani s pomočjo filatelističnega gradiva. Idrijski razgledi 61-1.
Südeuropa 2018: Michel-Europa-Katalog Band 3. München, 2019.
Urbanc, M., Gašperič, P., Kozina, J. 2015: Geographical imagination of landscapes: analysis of the book of photographs Slovenian landscapes. Acta geographica Slovenica 55-1. DOI: https://doi.org/10.3986/AGS.836
Zupančič, J. 2015: Geografija Balkana in njegovega obrobja. Ljubljana.

5 Summary: Expressions of postage stamps in times of political and social transition on the territory of former Yugoslavia – part 2

(translated by the author)

This article analyses and discusses the images, currency and alphabets on 1,039 »occasional postage stamps« (73% of all stamps issued) in the five year pre-and post-transition time frame in the countries that between 1991 and 2010 were established (2) and remained (5) as sovereign states in the area of the former Yugoslavia (SFRJ). Visuals of the so-called »regular postage stamps« (11%) and »compulsory, additional postage stamps« (16%) were not checked. In the countries herewith studied (North) Macedonia, Bosnia and Hercegovina, Federal Republic of Yugoslavia, Kosovo, State Union of Serbia and Montenegro, Montenegro and Serbia there are 237 postage stamps (23%) whose messages through motives could be viewed as (geo)political or patriotic. The leading expressions on occasional postage stamps relate to culture, science and the arts (30%), followed by issues dealing with politics and nationalism, the protection of nature, history, geography and sports. However, it should be noted that the research was only carried out in the five-year periods of:
a) the disintegration or

b) the emergence of a new, independent state.

The findings therefore refer only to a nation-state fragment – the birth or dying-out period in their history.

Postage stamps with political and nationalistic messages, after the breakup of the predecessor countries, emphasised predominantly five areas of contents:

- events and historical figures that the previous multinational state did not want or could not highlight for various reasons, including ideological ones;
- consolidating the awareness of new nation-state visual symbols – the national flag, the national coat of arms and the (geographical) contours of the country;
- erasure of the memory of persons, events and achievements of former Yugoslavia in all of their forms (kingdom and communist federation);
- the formation of a new social order, by emphasising the nation's cultural treasures, religion, science and sports and, to a lesser extent, economic development (tourism);
- addressing challenges of future generations, which – in addition to environmental issues – include considerations of integration into multi-ethnic communities.

The images that appeared on postage stamps before the breakup of the multi-ethnic Yugoslav socialist federation highlighted the resistance against the occupation and the suffering during the 2nd World War, as well as the communist ideology and the glorification of its leaders. The post-transitional motives on postage emphasize the homogeneity of its own nation, supported by their religion and they definitively avoid messages (with rare exceptions in North Macedonia and Republika Srpska) that would give due weight to the previous social order, the monarchy or socialist federation of Yugoslavia. Along with the achievements of science and art, the ethnic revival and the associated national revivalists of the 19th century are the most popular motifs on postage stamps of this period. The ethnic frictions that arose are most pronounced in Bosnia and Herzegovina. The messages on postage stamps there are conceived in three ethnically defined postal administrations.

The name »Yugoslavia« (a tradition since 1929) was finally removed from postage stamps in 2003, when the State Union of Serbia and Montenegro was formed. Most of the newly established states use the historically conditioned geographical name of the area under their sovereignty. Some of them add a name that is recognisable internationally as well (Montenegro), others highlight the regional origin of the postage stamp and its printing house (like in Bosnia and Herzegovina: »Republic Srpska« and »Croatian Republic of Herceg-Bosna«), some put the name of the country on the postage stamp in the language of all the constituent nations and in English (for example Kosovo and Macedonia – since 2019 North Macedonia), and finally, Kosovo was forced to accept a term-limited inscription on the stamps, which defined its status with a temporary attachment to the United Nations administration.

The name of the country is alternately written in Latin and Cyrillic only in the present state of Serbia; Macedonia and the Union of Serbia and Montenegro have used this format for a short period of time. The inscription in Cyrillic only can nowadays be found on the stamps of Republika Srpska of Bosnia and Herzegovina. Other countries use the Latin alphabet in their writings on postage stamps.

At a certain time, the countries switched from using Dinars to their own national currencies – i.e., in Tolars (Slovenia), Denars (North Macedonia), Kunas (Croatia) and Convertible Marks (Bosnia and Herzegovina). In Slovenia the monetary unit to be used since 2007 is the Euro. The New Dinar (ND) was continuously used as a temporary monetary unit in the Federal Republic of Yugoslavia, in Republika Srpska of Bosnia and Herzegovina until 2007, and the State Union of Serbia and Montenegro, it remains as currency being used on stamps of Serbia. Kosovo used the German Mark (until 2002) under the UN protection and immediately switched to the Euro as it was introduced as currency; Montenegro followed. Regarding the use of currency on postage stamps an innovation was introduced by the State Union of Serbia and Montenegro as the values on their postage stamps have all been marked in Euro's and Dinar's as long as the dual-state existed.

Postage stamps with political and patriotic messages are decreasing over the years. Such messages are common as international and historical events are to be observed (e.g., the end of World War II, the establishment of the United Nations (UN), the Food and Agriculture Organization (FAO), etc.), or when the opportunity arises to highlight the country's signature under a cooperation agreement on supranational levels (UNESCO, OSCE, UN, EU, NATO). Some postage stamps mark international philatelic and humanitarian activity, praise environmental protection and continue to follow previous international philatelic agreements by marking appropriate occasional postage stamps with additional wordings – like »Europe«, »Joy of Europe«, »Nature Protection«, »Flora and Fauna«, and others. Stamps are using Western consumer world images – like for the Valentine's Day, Christmas and Easter holidays. Previous numerous reproductions of icons and religious frescoes are becoming rare. For the first time postage stamps recognise Islamic holidays and Islamic tradition. Where the majority of the population recognises Islam, the depiction of people on postage stamps is limited, instead images of the external and internal wealth of the art in Muslim sanctuaries are becoming motifs on several postage stamps.

By documenting postage stamps and by analysing occasional postage stamps of 10 countries in this and the previous issue of Geografski vestnik – socialist Yugoslavia, Slovenia, Croatia, (North) Macedonia, Bosnia and Herzegovina, the Federal Republic of Yugoslavia, Kosovo, the State Union of Serbia and Montenegro, Serbia and Montenegro between the years 1986 and 2010 (in periodical segments of five years), we've noticed that ethnic, cultural and national motives of each nation have become increasingly presented. Postage stamps document violent and peaceful forms of transition from the old to the new social order and nation-state. While (North) Macedonia secured its independence peacefully (and then entered into a diplomatic conflict with Greece, and Bulgaria), Montenegro peacefully withdrew from the state union with Serbia. Other entities experienced a violent disintegration. Images of burned sporting facilities and destroyed bridges, as a representation of atrocities inflicted on them by other ethnic groups/countries are not uncommon on occasional postage stamps of the region. On postage stamps of the same countries there are images that show the pride of the nation's (militarily) victories in the past.

The social and political transition in the Western Balkan (i.e., former Yugoslavia) is, according to the outcome of this study of motives and messages, provided by occasional postage stamps, not completed yet. There are indications of a possible new disintegration wave and of political integration processes with another multinational entity, desirable the European Union. Postage stamps of new nation-states limit themselves with motives increasingly to their own cultural circle. Based on the examination of the expression on the postage stamps – during the five-year period of their creation or disintegration – we can conclude that the all-encompassing messages (motif, alphabet, currency) on postage stamps of countries, which sprung out of the ashes of former Yugoslavia, forward a visual product that supports ethnic nationalism.